

FARKLI SOSYO EKONOMİK DÜZEYDEKİ ERGENLERİN BENLİK TASARIM DÜZEYLERİ İLE KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Figen Gürsoy
Ankara Üniversitesi
Ev Ekonomisi Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü
e-mail: fgngursoy@yahoo.com

ÖZET

Araştırmada; ergenlerin cinsiyetleri ile sosyo-ekonomik düzeylerinin benlik tasarım ile durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde farklılık yaratıp yaratmadığını benlik tasarım ile durumluk ve sürekli kaygı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma Ankara il merkezinde farklı sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerde bulunan liselerin birinci ve ikinci sınıflarına devam eden toplam üç yüz ergen üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada ergenlerin kendileri ve aileleri ile ilgili bilgileri elde etmek için araştırmacı tarafından hazırlanan “Genel Bilgi Formu” ile ergenlerin benlik tasarım düzeylerini belirlemek için “Benlik Tasarım Envanteri”, kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla “Durumluk –Sürekli Kaygı Envanteri” kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler “t-Testi, “Tek Yönlü Varyans Analizi” ve Pearson Korelasyon Testi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda ergenlerin sosyo ekonomik düzeyinin benlik tasarımı, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenirken ($p<.01$, $p<.05$), cinsiyetin benlik tasarımı, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı saptanmıştır ($p>.05$). Ayrıca benlik tasarımı ile durumluk ve sürekli kaygı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Ergen, benlik tasarımı, durumluk kaygı, sürekli kaygı.

ABSTRACT

This study aimed to determine the effects of adolescents' gender and socio-economic levels on their self-concept and state-trait anxiety, and the relation between adolescents' self-concept and their state-trait anxiety. This study was conducted in city center in Ankara with 300 adolescents who were from different socio-economic status and attending 9th and 10th grades. In this study, in order to obtain general information about the participants and their families, the researcher designed and used ‘General Information Form.’ ‘Self-concept inventory’ was used to measure the adolescents' level of self-concept. ‘State-Trait Inventory’ was used to find out the participants' anxiety levels. The data were analyzed through T-Test, One-Way Variance analysis, and Pearson Correlation Test. As a result of this study, it was found that socio-economic status of the adolescents created significant difference in their self-concept and state – trait anxiety level, whereas gender did not have an important effect on their self-concept and state-trait anxiety. In addition, the relation between self-concept and state-trait anxiety was found to be important.

Key words: Adolescent, self-concept, state anxiety, trait anxiety.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, ergende fiziksel, ruhsal ve toplumsal alanda önemli değişimlerin gerçekleştiği bir dönem olup, çocukluk ile genç yetişkinlik arasında yer almaktadır (Bulut Pedük, 2004; San Antonio, 2006). Bu dönemde ergen bir yandan yeni beden yapısına uyum sağlamaya çalışırken, diğer yandan kimliğini bulma çabası içine girerek zaman zaman çelişkili duygular yaşamaktadır (Rokach and Neto, 2000, Nelsen and Lott, 2001).

Bu duygusal değişimler nedeniyle mutlu, uyumlu, hassas çocuğun yerini kaygılı, tedirgin, mutsuz ve uyumsuz ergen almaktadır (Wilson et al., 1989; Kulaksızoğlu, 2001). Duygusal sorunlar içerisinde bunalan ergen kendisi hakkında olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olmakta ve dikkat çekme, sevilme, desteklenme ihtiyacı içerisinde kaygılı, tedirgin ve saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir (Dodge and Pettit, 2003; Leary, 2004). Bireyin kendine ilişkin duygu ve düşüncelerinin toplamı olarak ifade edilen benlik, ergenlik döneminde ergenin çevresiyle olan yaşantılarını algılayışına bağlıdır. Yaşantıları algılamada yaşanan, duyulan, hissedilen duygular benliğin temelini oluşturmaktadır (Yanbastı, 1990; Cashwell and Nasson, 1997). Ergenlik döneminde ergenin yaşadığı gelecek ile ilgili kaygılar, çevre ile olan ilişkileri, ailenin sosyo-ekonomik statüsü gibi faktörler benliğin gelişimini etkilemektedir (Butchholz and Catton, 1999; Gürsoy and Bıçakçı, 2003).

Kaygı; insanın yapısında var olan, çevresel ve psikolojik olaylara gösterilen duygusal bir tepki şeklinde tanımlanabilir (Babaroğlu, 2004). Kaygılı kişi kendini endişeli, gergin, korku içinde her an kötü bir şey olacaktı gibi hissedebilir (Aral, 1997). Beklenmedik kontrol edilemeyen şekilde gelişen iç ve dış olaylar süreci olan kaygı durumluk ve sürekli kaygı şeklinde ele alınabilir. Durumluk kaygı, bireyin içinde bulunduğu stresli durumlardan dolayı hissettiği korku olup bireyin gerilim ve huzursuzluk duygularının göstergesidir. Sürekli kaygı ise bireyin kaygı yaşantısına olan bağımlılığıdır. Bu durum kişinin içinde bulunduğu durumları sürekli olarak algılaması ya da stres olarak yorumlaması olarak ifade edilebilir (Aral, 1997).

Çevresi ile sağlıklı ilişkiler kurabilen, kaygısız, mutlu, aktif, girişken, yaratıcı ve araştırmacı ergenler yüksek benlik saygısına sahip olup sağlıklı kişilik geliştirmektedir. Sağlıklı kişilik yapısında benlik saygısı önemli belirleyicilerdendir (Gizir, 2002). Benlik saygısı düşük olan bireyler kendilerini yetersiz değersiz görebilmekte, sürekli kaygı ve endişe içerisinde olmakta, günlük yaşamda karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada güçlük çekmekte ve duygularını kontrol etmekte zorlanmaktadırlar. Sık sık utanç ve suçluluk duygularına kapılan bu kişiler kendilerine ve çevrelerine güven duymamakta ve insan ilişkilerinde yetersizlik gösterebilmektedirler. Bu kişilerin kaygı düzeyleri oldukça yüksek olup incinme ve üzülme kaygısıyla yakın ilişkiye girememekte, dolayısıyla da istek ve arzularını sürekli baskı altında tutmaktadırlar (Babaroğlu, 2004). Fırtına ve gerginlik dönemi olan bu dönemde ergenin yaşadığı duygusal çalkantılar, olumsuz aile ve arkadaş ilişkileri, ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması, gelecek ile ilgili yaşadığı kaygılar olumsuz bir benlik dolayısıyla sağlıksız kişilik özelliği geliştirmelerine neden olabilmektedir.

Toplumların istenilen refah düzeyine ulaşması onu oluşturan bireylerin sağlıklı kişilik özelliğine sahip olmasına bağlıdır. Bu nedenle geleceğin emanetçisi olan gençlerin sağlıklı kişilik özelliğine sahip olması toplumların geleceği açısından büyük

önem taşımakta olup, konuya dikkatin çekilmesi ve gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada farklı sosyo-ekonomik düzeylerde bulunan ergenlerin benlik tasarım düzeyleri ile kaygı düzeylerinin cinsiyet ve yaşa göre incelenmesi, benlik tasarım düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının saptanması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma, cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinin ergenin benlik tasarımı düzeyi ve kaygı düzeyinde farklılık yaratıp yaratmadığının incelenmesi, benlik tasarımı ile durumluk ve sürekli kaygı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla planlanmıştır.

Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara il merkezinde bulunan üç lisenin birinci ve ikinci sınıfına devam eden 15-16 yaş grubundan (15 yaş= 186, 16 yaş= 114) ergenler oluşturmaktadır. Lise üçüncü sınıfa devam eden ergenler üniversite sınavına hazırlanmaları, dolayısıyla ergenlik döneminin sıkıntılarına ek olarak sınav kaygısı yaşamaları nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmanın örneklemini Ankara il merkezinde bulunan alt, orta, üst sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerden devam eden liselerin birinci (alt: 26, orta: 36, üst: 32) ve ikinci sınıfına (alt:24, orta:14, üst:18) devam eden, herhangi bir engeli olmayan, tam aileye sahip, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve her sosyo-ekonomik düzeyden yüz çocuk olmak üzere toplam üç yüz ergen (150 kız, 150 erkek) oluşturmuştur.

Veri toplama araçları

Araştırmada ergenlerin kendileri ve ailelerine ilişkin bilgileri elde edebilmek amacıyla “Genel Bilgi Formu” , ergenlerin benlik tasarım düzeylerini belirlemek amacıyla “Benlik Tasarım Envanteri” ve kaygı düzeylerini belirlemek için “Durumluk Kaygı Envanteri” ile “Sürekli Kaygı Envanteri” kullanılmıştır. Veri toplama araçları öğrenciler tarafından süre kısıtlaması yapılmadan doldurulmuştur.

Genel Bilgi Formu: Ergenlerin benlik tasarım düzeylerini ve kaygı düzeylerini etkileyebilecek etmenleri saptamak için hazırlanan bu form, ailenin sosyo-ekonomik durumu, parçalanma durumu, ergenin yaşı, cinsiyetine ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Benlik Tasarım Envanteri: Benlik Tasarım Envanteri, bireyin benlik tasarım düzeyi ile ilgili genel bilgi edinmek amacıyla Baymur tarafından geliştirilmiştir. Envanterin geliştirilmesinde bireyin kendi özellikleri hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşlerinden hareket edilmiş ve bu çerçevede bireyin değer yargıları, emel ve idealleri, duyuş, düşünüş ve davranışsal özellikleri ele alınmıştır. Envanter altmış altı ifadeden oluşan

,likert tipi bir ölçme aracıdır. Her ifade beş ayrı derecede değerlendirilmekte ve her ifadenin kendine ait bir puanı bulunmaktadır. Benlik tasarım puanı bu ifadelerden elde edilen puanların toplamı sonucunda oluşmaktadır. Elde edilen puanın yüksek olması benlik tasarımının olumlu olduğunu göstermektedir (Uluğtekin, 1991).

Kaygı Envanteri: Spielberger tarafından geliştirilen ve Öner ve Le Compte (1985) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan “Durumluk Kaygı Envanteri” ve “Sürekli Kaygı Envanteri” doğrudan ve tersine dönmüş yirmişer ifadede oluşmakta olup, her envantere elde edilecek toplam puan değeri yirmi ile seksen arasında değişmektedir. Puanın yüksek olması kaygı düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmada cinsiyetin benlik tasarımı, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için T-Testi, sosyo-ekonomik düzeyin benlik tasarımı, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde farklılık yaratıp yaratmadığını saptamak için “Tek Yönlü Varyans Analizi”, benlik tasarımı ile durumluk ve sürekli kaygı arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla ise “Pearson Korelasyon Testi” kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmaya dahil edilen ergenlerin % 33.2’sinin tek çocuk, % 48,6’ sının iki kardeşe, % 18.2’sinin ise üç ve daha fazla kardeşe sahip olduğu belirlenirken %49’unun ilk çocuk, % 24’ünün ortanca veya ortancalardan biri, % 27’sinin ise son çocuk olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin % 41’inin annesi ilköğretim mezunu, % 25’inin orta dereceli okul mezunu, % 34’ünün ise üniversite mezunu olduğu belirlenirken ergenlerin % 35’inin babası ilköğretim mezunu, % 28’inin orta dereceli okul mezunu, % 37’sinin ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Alınan Ergenlerin Cinsiyetlerine Göre Benlik Tasarımı, Durumluk ve Sürekli Kaygıya İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapmalar ve t-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	BENLİK TASARIMI		DURUMLUK KAYGI		SÜREKLİ KAYGI	
		$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
Kız	150	237.05	37.30	51.70	13.88	47.47	8.47
Erkek	150	240.13	33.50	50.04	13.49	46.23	8.15
T Testi sonuçları	sd	t	p	t	p	t	p
	298	.752	.452	1.050	.294	.898	.116

Tablo 1 incelendiğinde; ergenlerin benlik tasarımı, durumluk kaygı ve sürekli kaygı puan ortalamalarının, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir [benlik tasarımı: $t_{[298]}=.752$, $p>.05$, durumluk kaygı: $t_{[298]}=1.050$, $p>.05$, sürekli kaygı: $t_{[298]}=.898$, $p>.05$].

Tabloda cinsiyete göre benlik ve kaygı puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı, başka bir deyişle ergenlik döneminde ergenin yaşamış olduğu sıkıntıların kız yada erkek olmasına göre farklılaşmadığı görülmektedir. Bireyin yaşamında önemli bir yeri olan ergenlik döneminde bir yandan genç hızlı bir fizyolojik ve fiziksel değişim yaşarken diğer yandan gelecekteki eğitimi ve kariyeri hakkında yeni kararlar verme baskısı onu daha önce oluşturduğu psiko-sosyal kimliğini gözden geçirmeye ve değişime zorlamaktadır. Bu dönemde gencin kafasından cevap bulması gereken birçok soru oluşturmaktadır. Bu soruların cevabını bulurken anne-babanın ve çevrenin desteğine ihtiyaç duymaktadır (Senemoğlu, 2000). Gerek kız gerekse erkek ergenlerin kimliğini bulma yolunda yaşadığı sıkıntılar onların gelecekle ilgili kaygı yaşamlarına dolayısıyla kendilerini olumsuz algılamalarına neden olabilmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Alınan Ergenlerin Sosyo-Ekonomik Düzeylerine Göre Benlik Tasarımı, Durumluk ve Sürekli Kaygıya İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapmalar ve Varyans Analizi Sonuçları

SED		BENLİK TASARIMI			DURUMLUK KAYGI			SÜREKLİ KAYGI		
	N	$\bar{X}$			$\bar{X}$			$\bar{X}$		
Alt	100	232.05 $\pm$ 33.35			60.12 $\pm$ 7.45			49.20 $\pm$ 7.34		
Orta	100	239.64 $\pm$ 32.68			50.49 $\pm$ 14.76			44.61 $\pm$ 8.49		
Üst	100	244.09 $\pm$ 39.17			42.00 $\pm$ 11.23			41.75 $\pm$ 8.53		
Toplam	300	238.59 $\pm$ 35.42			50.87 $\pm$ 13.68			45.85 $\pm$ 8.46		
Varyans Analizi Sonuçları	sd	KO	p	Anlamlı Fark	KO	p	Anlamlı Fark	KO	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	2	3706.203	.047	1-2	8219.190	.000	1-2	858.503	.000	1-2
Grupiçi	297	1238.646		1-3	133.312		1-3	66.291		1-3
Toplam	299									

Tablo 2 incelendiğinde; benlik tasarımı puan ortalamaları açısından en yüksek puan ortalamasına sahip üst sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ergenler ($\bar{X}=244.09 \pm 39.17$) olduğu saptanırken, durumluluk kaygı ($\bar{X}=60.12 \pm 7.45$) ve sürekli kaygı ($\bar{X}=49.20 \pm 7.45$) puan ortalamalarında ise en yüksek puana ergenlerin alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ergenlerin sahip olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda benlik tasarımı ($F_{2-297} = 2.992$, $p<.05$), durumluk kaygı ($F_{2-297} = 61.654$, $p<.01$), ve sürekli kaygı ($F_{2-297} = 12.950$, $p<.01$) açısından alt, orta, üst sosyo-ekonomik düzeydeki ergenler arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Yapılan Scheffe testi sonuçları her üç özellik açısından alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ergenlerin puanları ile orta ve üst sosyo-ekonomik

düzeydeki ergenlerin puanları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.

Tabloda da görüldüğü gibi sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe ergenlerin benlik tasarım puanları artmakta, kaygı puanları ise düşmektedir. En düşük benlik tasarım puanına ve en yüksek kaygı puanına alt sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin sahip oldukları dikkati çekmektedir. Ergenlik döneminin sıkıntıları ile başa çıkmakta zorlanan ergenin maddi sıkıntılar nedeniyle ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması, kötü çevresel koşullar nedeniyle ergenin kendisini çevresindeki diğer ergenlerden daha olumsuz koşullarda hissetmesi ergende aşağılık duygusunun oluşumuna, dolayısıyla olumsuz benlik ve kaygı oluşumuna neden olmaktadır (Xie et al. 2002).

Landy (2005) yaptığı çalışma sonucunda ailenin sosyo ekonomik kültürel yapısının ergenin ruh sağlığını önemli ölçüde etkilediğini, dolayısıyla bununda ergenin davranışlarına yansıtıldığını ortaya koymuştur. White ve Rogers ise (2000) çalışmasında ailenin sosyo ekonomik kaynaklarının çocuğun duygusal gelişiminde dolayısıyla kendi ile ilgili düşüncelerinde önemli role sahip olduğunu, sosyo-ekonomik düzey düştükçe ergenlerin gelecek ile ilgili kaygılarının arttığını vurgulamıştır.

Tablo 3. Ergenlerin Benlik Tasarım Düzeyleri ile Kaygı Düzeyleri Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		Durumluk Kaygı	Sürekli Kaygı
Benlik Tasarımı	Pearson Correlation	-,160**	-,634**
	<i>p</i> (2-tailed)	.006	.000

Tablo 3 incelendiğinde; benlik tasarımı ile hem durumluk kaygı ($r = -,160$, $p < .01$) hem de sürekli kaygı ($r = -,634$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani benlik tasarım puan ortalamaları yükseldikçe hem durumluk hem de sürekli kaygı puan ortalamaları düşmektedir.

Bilindiği gibi benlik kişinin kendini algılaması olarak tanımlanmakta ve çevresi ile olan ilişkileri sonucu gelişmekte kişilik yapısının temelini oluşturmaktadır. Olumlu benlik yapısına sahip olan ergenin kendi ve çevresiyle ilgili kaygıları azalarak toplumla uyumlu ve sağlıklı ilişkiler kurmaktadır (Gardinali and D' Alura 2001). Harman ve arkadaşları (2005) yaptıkları çalışmada kendine güven, benlik ve kaygının birbirleriyle ilişkili olduğunu vurgulayarak kendine güvenen olumlu benliğe sahip bireylerin daha az kaygı yaşadıklarını ortaya koymuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyinin benlik tasarım, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenirken ($p < .01$, $p < .05$), cinsiyetler arasında benlik tasarımı, durumluk ve sürekli kaygı açısından anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($p > .05$). Ayrıca benlik tasarım ile durumluk ve sürekli kaygı arasındaki ilişkinin önemli olduğu ortaya konulmuştur.

Toplumların gelecekteki başarılarının sağlıklı kişilik özelliklerine sahip bu günün gençleri ile gerçekleştirilebileceği düşünüldüğünde gençlere önem verilmesinin ve onları desteklemenin önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle

Anne babalar; insanın en büyük gereksiniminin sevgi ve saygı olduğu düşüncesinden hareketle ergenle sağlıklı iletişim kurarak onu sevdiklerini ve güvendiklerini hissettirerek onu desteklemelidirler. Ergenleri içinde buldukları duygusal sıkıntılardan kurtarabilmek için anne babalar onları spor gibi çeşitli sosyal aktivitelere yönlendirmelidirler.

Eğitim kurumları;

- Anne babaların eğitimine önem vermeli ergenlik dönemi hakkında ana babalar kitle iletişim araçları yolu ile bilgilendirmelidir.
- Anne-baba okulları açılarak ailelere ergenle sağlıklı iletişim kurma yolları anlatılmalıdır.

Belediyeler;

- Sosyal aktivitelere yönelik tesisleri yaygınlaştırarak, ergenler için cazip hale getirilmelidir
- Ailelere, aile danışma merkezleri tanıtılarak gereksinim duydukları zamanlarda başvuruları sağlanmalıdır.
- Okullardaki rehberlik servislerine işlerlik kazandırılarak sağlanmalıdır

KAYNAKLAR

- Aral, N. (1997). Fiziksel istismar ve çocuk. Ankara: Tekışık Veb Oset Yayıncılık.
- Babaroğlu, A. (2004). Lösemi hastası olan çocukların ve annelerinin umutsuzluk düzeyleri ile annelerin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Buchholz, E. and Catton, R. (1999). Adolescents' perceptions of aloneless and loneliness. *Adolescence*, 34 (133), 203-214.
- Bulut Pedük, Ş. (2004). Ergenin gelişiminde spor. *Çocuk Çocuk Dergisi*,43; 50-53.
- Cashwell, C. and Nasson, S. (1997). Building self-esteem of children and adolescents. *Journal of Humanistic Education & Development*, 36, 59-68.
- Dodge, K. and Pettit, G.S. (2003). A biopsychosocial model of development of choronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology*, 39, 349-371.
- Gardinali, G. and D'Alura, T. (2001). Parenting styles and self esteem. *Journal Of Visual*
- Gizir, Z. (2002). Anaokuluna devam eden dört beş yaş çocuklarında sosyal davranışların gelişimi ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gürsoy, F. ve Yıldız Bıçakçı (2003). Sigara kullanan ve kullanmayan gençlerin yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(2), 71-81.

- Harman, J.P., Catherine, E.H., Cochran, M.E. and Lindsey, C.R.(2005). Liar, liar: Internet faking but not frequency of use affects social skills, self-esteem, social anxiety, and aggression. *CyberPsychology and Behavior*, 8, 1-6.
- Kulaksızoğlu, A. (2001). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Landy, S. (2005). Pathways to competence: Encouraging healthy social and emotional development in young children. *Infant Mental Health Journal*, 26, 85-87.
- Leary, M. R. (2004). What is the self? A plea for clarity. *Self and Identity*; 3, 1-3.
- Nelsen, J. and Lott, L. (2001). *Ergen gençler için pozitif disiplin* (Trans: B. Öztürk). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Öner, N. ve Le Compte, A. (1985). *Durumluk sürekli kaygı envanteri el kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No:333.
- Rokach, A. and Neto, F. (2000). Coping with loneliness in adolescence: A cross-cultural study. *Social Behavior and Personality*, 28(4), 329-342.
- San Antonio, D.M. (2006). Broadening the world of early adolescents. *Educational Leadership*, 63(7) ;8-13.
- Senemoğlu, N. (2000). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*. Ankara: Bizim Büro.
- White, I. and Rogers, S.J. (2000). Economic circumstances and family outcomes: A review of the 1990s. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1035-1051.
- Wilson, D., Sibanda, J., Sibanda, P. and Wilson, C. (1989). Personality concomitants of loneliness among black and white male Zimbabwean adolescents. *The Journal of Social Psychology*, 129(4), 577-578.
- Xie, H., Swift, D.J. and Cairns, R. B.(2002). Aggressive behaviors in social interaction and developmental adaption: A narrative analysis of interpersonal conflicts during early adolescence. *Social Development*, 11, 205-224.
- Yanbastı, A.G. (1990). *Kişilik kuramları ders kitapları*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.